

УДК: 141.7 : 316. 42 : 327 (73+510)

СКВОРЕЦЬ В.О.

доктор філософських наук, доцент,
завідувач кафедри соціології
Запорізького національного університету (м. Запоріжжя, Україна)
e-mail: vskvorets@yandex.ua

МОДЕЛІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА: ВАШИНГТОНСЬКИЙ І ПЕКІНСЬКИЙ КОНСЕНСУС

Анотація

Стаття містить порівняльний аналіз впливу моделей Вашингтонського і Пекінського консенсусу на зміни в засадах життя народів сучасного світу. Країни, які прийняли Вашингтонський консенсус, потрапляють у фінансово-боргову залежність від світової олігархії, перетворюються на об'єкт експлуатації, позбавляються ресурсів, що їм необхідні для технологічної модернізації, стають жертвами економічних убивць, приречені на деградацію та зубожіння. Модель Пекінського консенсусу дає країнам можливість, різко обмеживши втручання світової олігархії у свої справи, використовувати всі національні ресурси на потреби економічної, технологічної та соціальної модернізації суспільства, утвердження своєї держави як впливового суб'єкта міжнародних відносин.

Ключові слова: Вашингтонський консенсус, Пекінський консенсус, глобалізація, ресурси, світова олігархія, національна олігархія, національні інтереси, фінансово-боргова залежність, модернізація, модель трансформації суспільства.

Постановка проблеми та стан її вивчення. Доля народів сучасного світу визначається здатністю реалізовувати стратегії національного розвитку, що дають можливість не лише адаптуватися до умов глобалізованого світу, але й здійснювати модернізацію, яка забезпечує поступальний розвиток країни у всіх сферах суспільного життя. Є країни, які успішно розвиваються і закладають фундамент свого майбутнього. В той же час є низка країн, в яких домінують деградаційні процеси. Напрямок руху країни визначається не тільки внутрішніми тенденціями соціально-економічного розвитку, але й глибокими світо-системними змінами, що характеризуються глобалізацією і боротьбою за природні ресурси, доступом кожної конкретної країни до цих ресурсів. Саме доступ до природних та технологічних ресурсів постає найважливішою умовою успішної модернізації. В період останнього десятиліття виділилися як конкуруючі основні шляхи і способи ринкової трансформації суспільства та подальшої його модернізації. Основними серед них є Вашингтонський і Пекінський консенсус, хоча, крім них, мають місце й інші економічні моделі.

Г. Каспаров доводить, що в сучасному світі головними суб'єктами світової політики є наддержавні об'єднання, які можна назвати «проектами». Серед них американський проект, проект «Єдиної Європи», китайський проект і проект радикального ісламу. В середині кожного з них досягнуто певного консенсусу відносно самоідентифікації та цілей розвитку. Якщо Росія хоче бути самостійним гравцем, а не об'єктом в чужій грі, то росіянам необхідно визначитися тим, хто вони і в якому напрямку рухатися [10].

Подібна проблема вибору моделі економічного розвитку стоїть перед сучасним українським суспільством. Та реальна модель економічної системи, що сформувалася в Україні періоду незалежності, на жаль, не виправдовує сподівання українського народу на краще життя. Вона не здатна забезпечити навіть нормальні умови проживання для значної частини населення України, адже протягом останніх п'ятнадцяти років за даними офіційної статистики більше 25 % її населення проживає за межею бідності. Стан економічної системи кожної країни оцінюють за рівнем валового внутрішнього продукту. Загальний обсяг ВВП України в 1990 р. становив 90,2 млрд. дол., а в 2000 р. знизився до 31,3 млрд. дол., тобто майже в 3 рази. Зміни в економіці 90-х років ХХ ст. виявилися дуже руйнівними для соціального і гуманітарного розвитку українського суспільства: неоліберальні реформи призвели до зниження ВВП на душу населення з 1745 дол. США в 1990 р. до 639 дол. США в 2000 р. [22], тобто до рівня найбідніших африканських країн. У 2010 р. Ю. Пахомов назвав діючу економічну систему України деградуючою.

Сутність, зміст, характер і наслідки ринкових реформ за моделлю Вашингтонського консенсусу вивчали: в Україні Ю.Збітнев та М.Сенченко [7], М.Павловський [12], О.Шнирко [23; 24]; в Росії – О.Гражданкін, С.Кара-Мурза [5]; в інших країнах – Дж.Стігліц [21] та інші.

Порівняння Вашингтонського і Пекінського консенсусу зустрічається в науковій літературі, але питання про те, яку траєкторію руху вони задають суспільству, залишається недостатньо дослідженим.

Мета дослідження – порівняти вплив моделей Вашингтонського і Пекінського консенсусу на зміни в житті народів сучасного світу.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо передумови появи і сутність феномена Вашингтонський консенсус, його вплив на становище країн світу, роль і значення цього феномена в процесах глобалізації сучасного світу.

Поняття «Вашингтонський консенсус» вперше з'явилося в кінці 80-х років ХХ ст. Його ввів до наукового обігу Джон Уільямсон, економіст Інституту міжнародної економіки у Вашингтоні. Зміст цього поняття включав макроекономічну стабілізацію, приватизацію, жорстку монетарну політику, відмову від бюджетного дефіциту, лібералізацію торгівлі, відкритість для іноземних інвестицій. Ці заходи розглядалися як припис МВФ щодо країн, що розвиваються, які, потрапивши в борговий зашморг, гостро потребували валютних кредитів фонду. Підхід став стандартним «правильним» рецептом для вирішення проблем країн, що розвиваються, його було покладено в основу реформ в Латинській Америці та Східній Європі [11].

Основною передумовою появи Вашингтонського консенсусу було соціально-економічне становище країн Латинської Америки, які в 1980-х рр. опинилися в безнадійній борговій кабалі кредитів великих американських банків, виданих, в т.ч., під гарантії МВФ, Світового банку та американського уряду (більше 500 млрд. дол.). «Вашингтонський консенсус» було створено як план для групи країн Латинської Америки, що спрямований на досягнення стабілізації і стійкості в цих країнах з метою забезпечення повернення боргів американським банкам. Цим країнам запропонували «Вашингтонський консенсус», що являв собою програму структурної перебудови економік цих країн і включав такі 10 пунктів: 1) приватизація; 2) фінансова дисципліна; 3) переорієнтація державних видатків; 4) реформа оподаткування; 5) фінансова лібералізація; 6) лібералізація торгівлі; 7) досягнення конкурентоздатності валютних курсів; 8) цінова лібералізація; 9) відкриття кордонів для прямих іноземних інвестицій; 10) зміцнення майнових прав власників [2].

Наслідки реалізації економічних реформ за моделлю Вашингтонського консенсусу виявилися невтішними практично для всіх країн, у яких вони проводилися. Дослідження, здійснене Б. Джонсоном і Б. Шефером у 1997 році для «Фонду спадщина» (Heritage Foundation), показало, що в період з 1965 по 1995 рік МВФ прагнув «врятувати» 89 країн. Сьогодні 48 із них знаходяться приблизно в тій же ситуації, що й до отримання коштів МВФ, а 32 стали ще біднішими, опинившись в економічному колапсі [11].

Механізм Вашингтонського консенсусу склався як система взаємодії сукупності держав-боржників і міжнародних установ-кредиторів, діяльність яких спирається на інтереси та підтримку США та країн Заходу, пов'язаних з ними транснаціональних корпорацій (ТНК). Цей механізм має безпосередній зв'язок із процесом глобалізації та структурами, що його здійснюють.

С. Єгишянц розкриває структуру мондіалістських установ і організацій, що формують світову політику, включаючи процес глобалізації. Він наводить характеристику трьох впливових організацій, таких як Рада з міжнародних відносин (РМО), Більдерберзький клуб (БК), Тристороння комісія (ТК), і називає їх умовно законодавчою гілкою світової «прото-влади». Зародки ж виконавчої влади були створені ще на Бреттон-Вудській конференції в 1944 р. Прообразами всесвітнього казначейства стали Міжнародний валютний фонд (МВФ, International Monetary Fund – IMF) та Світовий Банк (СБ, World Bank – WB), які покликані видавати кредити будь-яким країнам, що входять до них, на певних умовах. Але є й розподіл повноважень між ними: МВФ видає гроші на покриття дефіцитів платіжних балансів, що виникли, тобто в разі різкого дефіциту бюджетних доходів, обвалу зовнішньоторговельного балансу або високих видатків щодо обслуговування державного боргу тощо. Тоді як СБ фінансує проекти розвитку інфраструктури і соціальні проекти, такі як освоєння територій, будівництво доріг, реструктуризацію збиткових галузей економіки, регулювання народжуваності тощо [6, с. 160-165].

До складу РМО, БК і ТК входять дуже багато впливових осіб. По-перше, ряд професорів та функціонерів з наукових установ та університетів, зокрема елітарних, таких як Колумбійський, Каліфорнійський, Гарвардський, Йельський, Стенфордський і Массачусетський технологічний інститут. По-друге, кількість власників, видавців та провідних журналістів світових ЗМІ не

піддається обчисленню, їх там – декілька сотень. По-третє, представники державної влади усіх країн світу. По-четверте, керівники усіх найважливіших міжнародних організацій: ООН, МВФ, СБ, Світової організації торгівлі, Міжнародного суду в Гаазі, Нобелівського комітету. По-п'яте, керівники і високопоставлені персони центральних банків головних європейських країн є членами мондіалістських організацій і регулярно звітують перед ними. По-шосте, ряд неурядових організацій – від жіночих до міжнародної амністії. По-сьоме, справжньою вершиною цих структур є найбільші корпорації [6, с. 165-169]. Ці складові мондіалістської структури влади мають найбільший вплив на світову політику та економіку. Вони реалізують Вашингтонський консенсус і забезпечують формування нового світового порядку.

О. Зінов'єв аналізує становлення нового соціального устрою Заходу і називає його західнізмом. Процес його формування відбувався водночас як процес інтеграції Заходу і формування глобального суспільства. Він зазначає, що ініціатива руху до глобального суспільства витікає із Заходу. «В основі її лежить не стільки прагнення різних народів до об'єднання (таке прагнення з'являється рідко), стільки прагнення Заходу зайняти панівне становище на планеті, організувати все людство у своїх інтересах, а не в інтересах якогось абстрактного людства. Світова економіка є перш за все завоюванням планети транснаціональними компаніями Заходу, при чому в інтересах цих компаній, а не в інтересах інших народів планети. Звичайно, дещо перепадає і їм, але рушійний мотив глобалізації економіки не в них. Некомерційні міжнародні організації в більшості суть організації західні, що контролюються силами Заходу і так чи інакше відчувають вплив цих сил. Світовий інформаційний порядок є порядок, встановлений країнами Заходу. Фірми та уряди Заходу здійснюють контроль глобальної комунікації. Західні ЗМІ панують у світі. Світова культура є перш за все нав'язування народом світу сучасної західної (...) культури. Вираз «інформаційний імперіалізм» та «світова культурна імперія» придумали не комуністи, а самі західні ідеологи» [8, с. 146-147].

Вітчизняний економіст О. Шнипко переконливо доводить, що сутність Вашингтонського консенсусу полягає «в цілеспрямованій заміні національної державно орієнтованої моделі економічного реформування моделлю монетаристською. Задум полягав у зламі національно-державних меж економічного регулювання, забезпеченні відкритості ринків незахідних країн, створенні передумов для заволодіння ними транснаціональним капіталом (переважно західним). Процес нав'язування монетаристської моделі МВФ десяткам країн супроводжувався небаченою раніше інформаційною атакою та «промиванням мізків» щодо рятівної ролі монетаризму. Фактично відбувалося бомбування країн-клієнтів, вилучення з їхньої суспільної свідомості та наукового обігу (якщо такий був) основ самостійного економічного мислення. Збіг у часі Вашингтонського консенсусу з бурхливим початком процесу глобалізації не випадковий. Саме тоді стартував обвальний процес перерозподілу світового багатства на користь ТНК і провідних країн Заходу. При цьому сам Захід для себе рецептів Вашингтонського консенсусу не використав» [23, с. 165].

Отже, за своєю сутністю Вашингтонський консенсус постає засобом, з допомогою якого світова олігархія, спираючись на провідні держави світу, міжнародні фінансові інституції та ТНК, встановлює контроль над ресурсами країн сучасного світу. З допомогою Вашингтонського консенсусу народам держав, які прийняли його умови, нав'язується така модель політичного і соціально-економічного устрою, в якій національні олігархії підпорядковані світовій олігархії, що дозволяє ігнорувати національні інтереси цих народів.

Аналізуючи діяльність глобальних інституцій, з якими пов'язувалася реалізація ринкових реформ за моделлю Вашингтонського консенсусу в низці країн світу, відомий економіст, лауреат Нобелівської премії Джозеф Стігліц визнав, що національні інтереси народів цих країн були проігноровані [21]. Він зазначає, що в наш час, із подальшим зниженням витрат на транспорт та комунікації, скасуванням багатьох штучних бар'єрів для вільного руху через кордони товарів, послуг і капіталу, постає процес «глобалізації», аналогічний попередньому процесові, в результаті якого сформувалися національні економіки. Ми не маємо всесвітнього уряду, підзвітного народів кожної країни, який би забезпечував перебіг глобалізації у формах, подібних до тих, якими національні уряди забезпечували розбудову національних держав і економік. Ми маємо систему, яку можна назвати глобальним управлінням без глобального уряду, систему, в якій невелика кількість інституцій – Світовий банк, МВФ, СОТ, – і невелика кількість гравців – міністерства фінансів, комерції і торгівлі, тісно пов'язані з певними фінансовими і комерційними колами – панують на сцені, але за якої багато з тих, на кому відбиваються їхні рішення, лишаються майже непочутими [21, с. 42].

Гіркий досвід дії Вашингтонського консенсусу в країнах Латинської Америки був проігнорований більшою частиною еліт країн пострадянського простору, які вдалися до ринкової

трансформації економіки і суспільства саме за цією моделлю. Ю. Пахомов проаналізував вплив цієї моделі на Україну. Він доводить, що невірними є твердження, згідно яким реформи за рецептами МВФ (тобто Вашингтонського консенсусу) були успішними. Результат, до якого прийшли Україна і Росія, тобто повний крах, мав місце в країнах Латинської Америки, де ці рецепти періодично застосовувалися. Він наводить висновок Комісії Конгресу США (Комісії Кокса): «Курс МВФ призвів до нищівного провалу реформ і відкинув Росію та інші республіки колишнього СРСР на задвірки світового співтовариства». Дж. Сакс, який на початку 90-х років був радником з реформ у керівників Росії та України визнав, що «у клієнта виявилася зовсім інша анатомічна будова» [13, с. 5, 6].

Розглянемо основні наслідки впливу Вашингтонського консенсусу на країни, які погодилися на визначену ним модель трансформації суспільства. По-перше, держави цих країн потрапляють у фінансово-боргову залежність, певною мірою втрачають державний суверенітет, перетворюються на об'єкти зовнішнього управління, що позбавлені будь-якої можливості вирватися із пастки відсталості. С. Пирожков зазначає, що глобалізація торкнулася практично всього світу, однак тільки найрозвинутіші країни світу мають можливість користуватися її плодами. Водночас «значна кількість відсталих країн, втягуючись на не вигідних для себе умовах у процес світової економічної та політичної інтеграції, відмовляються миритися з роллю постачальників сировини і природних ресурсів або з роллю аграрного придатка до індустріального і постіндустріального світу» [17, с. 5].

По-друге, ці країни перетворюються на об'єкт нещадної експлуатації з боку ТНК, які забезпечують перекачування сировинних ресурсів та палива з них до США та провідних країн світу. О. Платонов визначив інструменти перерозподілу ресурсів інших країн на користь США: 1) величезна кількість незабезпечених доларів, які американська система пустила на світовий ринок; 2) «в механізмі перерозподілу ресурсів країн, що не відносяться до західного світу, на користь США є навмисно занижені ціни на сировину та паливо, які США отримують із країн, що розвиваються»; 3) США і весь західний світ обплутав їх мережею кабальних боргів; 4) транснаціональні корпорації, які за своєю фінансовою могутністю та масштабами діяльності перетворилися на справжні імперії, встановлюють контроль над життєво важливими ресурсами країн шляхом розміщення дочірніх філіалів, а також у формі переливу капіталів і товарів в Америку через системи трансферних цін; 5) економія на витратах на робочу силу американського капіталу в зарубіжних країнах [18, с. 764-769].

Аналізуючи проблему фінансового поневолення світу, М. Сенченко акцентує увагу на існуванні невидимого каналу перекачування ресурсів до рук поневолювача (деякі дослідники називають їх «насосами перекачування ресурсів» до країн «золотого мільярда»). «Найрезультативніший спосіб підкорення країн і народів – фінансове поневолення, яке досягається через інформаційний, психологічний і економічний тиск, інтелектуальну обробку і за допомогою цілого ряду інших, на перший погляд нешкідливих, засобів. Багато держав давно фінансово поневолено. Постійно платять данину глобальній фінансовій мафії (ГФМ), при цьому, частенько не розуміючи, що потрапили в залежність. Не бачать силу, яка тримає їх у своїх лещатах так уміло, що гноблений навіть не відчуває тиску. Люди нібито мають право вільного висловлювати думку, самі обирають президентів, губернаторів, місцеву владу і не розуміють, що суспільство, в якому вони живуть, використовується для того, щоб перекидати багатства їх країни невидимим каналом в руки поневолювача» [20, с. 3].

По-третє, країни, які прийняли модель Вашингтонського консенсусу, позбавляються ресурсів, необхідних для власної технологічної модернізації. О. Шнипко зазначає, що в другій половині ХХ ст. виникли нові механізми стратифікації людства і розподілу світу на цивілізаційні кластери, позначені як «золотий мільярд», «другий клас», «третій клас». Ареал «золотого мільярда» охоплює приблизно 30 країн – технологічних лідерів, які генерують, акумулюють, інтенсивно застосовують високі технології, зросли до рівня інформаційних суспільств, а також інтелектуально експлуатують решту світу. До категорії «другого класу» або «другого світу» відносять 30-40 країн, які певною мірою спроможні брати участь у продукуванні високих технологій, а також ставлять перед собою, хоча б гіпотетично, цілі розвитку, схожі з досягненнями і орієнтирами країн-лідерів. Табір аутсайдерів («третій світ») об'єднує 120-130 країн, не здатних до конкурентного саморозвитку в глобалізованому середовищі, приречених на бідність, прогресуючий занепад, деградацію і, не виключено, політичну смерть. Водночас США з населенням, що не перевищує 5 % населення планети, споживають до 40 % глобальних ресурсів. І цей рівень продовжує зростати [24 с. 7-8].

Оцінку тенденцій перерозподілу багатств світу навів М. Павловський: «В межах геоekonomіки стандарт життя як відношення багатства розвинутих країн до багатства країн периферії світового господарства складає 80:1 і має тенденцію до збільшення. Лібералізація, відкритість та інтеграція в

межах геоeкономіки ведуть до збагачення країн елітаризму і зубожіння периферії світового господарства (нагадаємо, що в 1960 році вказане співвідношення складало 40:1)» [12, с. 41].

По-четверте, країни, які прийняли Вашингтонський консенсус, стають об'єктами діяльності економічних убивць. Розкриття різноманітних аспектів діяльності економічних убивць почалося з публікації книги Джона Перкінса «Сповідь економічного убивці» [16]. Дещо пізніше вийшла ще одна книга – «Ігри економічних убивць», в якій група авторів (Джон Перкінс, Стівен Хайат, Сем Гвін, Джон Крістенсен, Люсі Комісар, Кетлін Керн, Ендрю Роуелл, Джеймс Маріотт, Грег Маттіт, Стів Беркман, Еллен Огюстін та інші) розкривають руйнівний зміст діяльності ТНК в країнах третього світу. В ній Джон Перкінс констатує: «Економічні убивці – це люди, які обкрадали країни по всьому світу на трильйони доларів. Вони «перекачують» гроші із світового банку, Агентства США з міжнародного розвитку та інших іноземних організацій, що надають допомогу бідним країнам, в казну гігантських корпорацій і кишені декількох сімей, які контролюють природні багатства планети. Їх інструменти – це фальсифіковані фінансові звіти, сфабриковані вибори, хабарі, здирицтво, секс і вбивства. Вони грають у гру, таку ж давню, як «Імперія», але, яка набула нових, жажливих масштабів в теперішній період глобалізації» [9, с. 13].

Є. Гільбо охарактеризував одну із соціальних технологій, з допомогою якої на початку 90-х років ХХ століття неурядова організація заволоділа величезними обсягами інформації про стан технічних досягнень колишнього СРСР. В той час в Російській Федерації з'явилася благодійна організація під назвою фонд Сороса. Вона займалася тим, що організувала вчителям по всій країні гуманітарну допомогу, видавала премії вчителям та вченим. Всій тій нещасній інтелігенції, яка постраждала від ельцинських реформ, які називають чомусь реформами Гайдара, хоча офіційним їх автором був знаменитий «економічний убивця» Джеффри Сакс. Фондом Сороса для поважних вчених була встановлена премія в 500 доларів, але для того щоб її отримати претендент повинен був детально описати усі свої розробки: чим займався, чого досяг тощо. 30 000 вчених написали звіти. За 15 мільйонів доларів Сорос отримав повний огляд всієї технічної документації, огляд технічних досягнень СРСР. Щоб у рамках нормальної розвідувальної роботи, якою займалися відповідні служби СРСР і США в роки холодної війни, отримати такий обсяг інформації потрібні були витрати та інвестиції порядку 150 мільярдів доларів та років 10-12 роботи. Фонд Сороса за пару років, витративши смішні гроші, весь цей обсяг інформації отримав [4, с. 65].

По-п'яте, країни, які прийняли модель Вашингтонського консенсусу, приречені на деградацію і зубожіння. Оцінюючи реформи МВФ, Ю. Пахомов констатує: «жодна країна, що використовувала моделі МВФ, по суті, не витримала випробування на міцність, і, навпаки, успіх у реформах мали ті, які порушували емвеефівські догмати і шаблони». Далі застереження: для України «в рамках емвеефівської моделі інший шлях – крім технологічної та інтелектуальної деградації – просто виключався» [13, с. 7, 8].

Фахівці визнають обмеженість моделі «вашингтонського консенсусу». Основна проблема полягала в філософії «вашингтонського консенсусу», а саме – в думці про те, що існує єдина в світі економічна і політична модель, єдина модель безпеки, яка підходить для кожної країни. Ця концепція в наш час – повний нонсенс. Ми ніколи не побачимо однієї єдиної економічної моделі, яка буде влаштовувати всі країни світу. Остаточна перевірка придатності тієї чи іншої моделі проводиться на населенні країни [15].

Помічник Генерального секретаря ООН з економічного розвитку Джомо Кван Сундарам у своїй доповіді на Конференції міжнародної Спільки економістів у Москві в 2005 р. пов'язав формування труднощів в економіці більшості країн з їх спробами використати рекомендації МВФ, основані на «Вашингтонському консенсусі». Для успішного розвитку перехідних економік потрібен зовсім прагматичний і надійний «новий консенсус», оснований на здоровому розумі, досвіді та перевірених експериментах. Це, на його думку, такі заходи: імперативна необхідність активного використання політики (тобто держави), прагматичних елементів теорії та методології науки (економічної та управлінської), врахування місцевих умов, створення відповідних інститутів, що корелюють самі ці місцеві умови. Треба використовувати різні методи і підходи, подивитися, що працює, а що приносить негативний ефект, щоб відмовитися від таких методів [2].

Основними передумовами появи Пекінського консенсусу стали успіхи економічних реформ у Китаї та розчарування наслідками Вашингтонського консенсусу. Поняття «Пекінський консенсус» ввів до наукового обігу відомий американський політолог і економіст Джошуа Купер Рамо, який у 2004 році написав книгу з такою назвою. В ній «пекінський консенсус» розглядається як альтернатива «вашингтонському консенсусу» [15].

Фахівці виділяють відмінності між «Вашингтонським консенсусом» і «Пекінським консенсусом». У 2004 р. Лондонським центром міжнародної політики була опублікована доповідь під назвою «Пекінський консенсус», в якій мова йшла не лише про ефективність китайського досвіду, але й про сутність цього проекту. Якщо «вашингтонський консенсус», на думку авторів доповіді, «ощасливив одних банкірів», то «пекінський консенсус» працює в інтересах простих людей. Його мета – забезпечення зростання економіки при збереженні незалежності. Відмінні риси – «рішуче прагнення до інновацій та експериментів», (спеціальні економічні зони), «захист державних кордонів та інтересів», «накопичення інструментів асиметричної сили» (у вигляді потужних валютних резервів). Китайська модель видається лондонським дослідникам універсальною відповіддю на виклики сучасності [10].

На основі аналізу основних факторів економічного розвитку Китаю Рамо сформулював три основні рекомендації для економічного розвитку. 1) Прихильність інноваціям та постійному експериментуванню. 2) Доход на душу населення не може бути єдиним показником прогресу, поряд із ним повинні враховуватися стійкість економічної системи та розподіл багатства. 3) Політика самовизначення, за якої менш розвинені держави контролюють відношення запозиченого капіталу до власних коштів з метою економічного захисту від наддержав і збереження свого фінансового суверенітету. Також поряд із цим рекомендується побудова ефективної воєнної стратегії, що має переважно асиметричний характер і не передбачає прямої конфронтації [1].

Китай в ході реформ досяг і макроекономічної стабільності, і активізації суб'єктів господарства, і переконливих зовнішньоекономічних успіхів при провідній ролі держави в економіці, різкому скороченні бідності, підвищенні уваги до розвитку науки і освіти. В КНР реалізована інвестиційна (а не рівноважна чи монетаристська) модель розвитку з дуже високими темпами зростання та нормою накопичення. Ці риси виділяють китайську модель економічного розвитку, як приклад вдалої модернізації [12].

Китай створив за роки реформ 15 промислових галузей, що дало 300 мільйонів робочих місць кваліфікованої праці. Китай виконав два глобальних завдання: 1) розв'язав проблему самозабезпечення продуктами харчування (маючи 7% орних земель світу, не тільки забезпечує продуктами харчування більш як 1,2 млрд. млн. населення, але й експортує сільськогосподарську продукцію); 2) повністю забезпечив себе товарами легкої промисловості. У Китаї за межею бідності живе лише 5 % населення [12, с. 138].

М.А. Павловський виділив причини успіху Китаю: 1) Впроваджуються ринкові відносини, не під впливом інших держав чи міжнародних фінансових організацій, а самостійно і цілеспрямовано з державним регулюванням, яке полягає в розробці промислової політики, забезпеченні порядку в суспільстві, ефективній боротьбі зі злочинністю; в процесі переходу до ринку державний сектор не руйнується, а створюються приватні, нові виробництва; щорічний приріст виробництва – 10-12 %. 2) Китайську модель економіки започатковує саме опора на власні сили, власну науку, власну економічну думку. 3) Реалізується захист свого ринку та виробника, або ідеологія протекціонізму. Кредити та міжнародні угоди вважаються корисними лише тоді, коли вони ведуть до створення робочих місць у Китаї. 4) Керівництво країни визначило як пріоритет своєї діяльності національне та економічне відродження Китаю з урахуванням історії своєї країни, традицій, менталітету народу без оглядки на підказки міжнародних фінансових організацій, вибравши за стратегічний шлях реформ розбудову соціалістичної ринкової економіки з науковим поняттям соціалізму, тобто шлях в коло розвинутих держав елітаристського типу з елементами східного етатизму. 5) Свою відкритість зовнішньому світу Китай підпорядкував своїй стратегії економічного розвитку [12, с. 142-143].

Китай сьогодні називають «зоною технологічного ренесансу». КНР для вирішення фундаментальних проблем науки і технологій залучає великі світові ТНК передового рівня у відповідних галузях. В останні роки створено сотні нових технологічних центрів з найбільш актуальних напрямків науки із залученням наукових кадрів не тільки всіх регіонів Китаю, але і всіх розвинутих держав світу. Чисельність цих центрів та інститутів від 50 до 200 осіб наукового персоналу, проте оплата праці в багато десятків разів вища, ніж на державних підприємствах [3, с. 208-209].

Аналітики визнають, що «Пекінський консенсус» орієнтований, по-перше, на інновації, по-друге, на стійкий, збалансований і якісний розвиток, а також на соціальну рівність, по-третє, на національне самовизначення. Він надає соціальним змінам такого ж великого значення, як і економічним. В «Пекінському консенсусі» економіка і управління націлені на вдосконалення суспільства, що повністю ігнорується «Вашингтонським консенсусом» [14].

Отже, за своєю сутністю Пекінський консенсус є засобом модернізації країни, що втілений у створеній на основі китайського досвіду економічної моделі, яка має наступні ознаки: 1) провідна роль держави у формуванні та регулюванні ринкових відносин у країні; 2) захист і розвиток національного виробництва країни шляхом введення технологічних інновацій; 3) опора на власні сили, власну науку і власні соціокультурні ресурси; 4) орієнтиром є економічний і соціальний прогрес; 5) швидкий економічний, технологічний і соціальний розвиток за умов цілеспрямованої і виваженої політики держави виступають важливими факторами зміцнення соціального організму країни.

За оцінкою Рамо «мирна стратегія Китаю, що має на меті економічне зростання, не мислиться як виклик США. Але сама модель має таку силу, що привертає прихильників майже з такою швидкістю, з якою американська модель їх відлякує» [15].

Завдяки стратегії Пекінського консенсусу Китай виступає впливовим суб'єктом міжнародних відносин, позиції якого з року в рік посилюються. Фахівці зазначають, що КНР без особливих припущень можна віднести до числа країн, які успішно адаптують глобалізацію. Критично сприймаючи цей феномен, китайські політики та науковці розглядають його як зовнішній по відношенню до Китаю процес. Беручи участь у ньому, країна, по-перше, залишається сама собою, а по-друге, здатна внести в глобалізацію певні корективи, «стимулювати створення справедливого і раціонального нового міжнародного політичного і економічного порядку» [11].

Глобалізація вигідна КНР, але це не значить, що все в ній влаштовує Пекін. Там не втомлюються підкреслювати позитивне відношення до участі в сучасному міжнародному господарському житті і що кожен уряд відповідає перед світовою економікою станом свого національного господарства. При цьому підкреслюється провідна роль держави в економіці. Державний контроль потрібен для відвернення несприятливих зовнішніх впливів – адже результати високих темпів економічного зростання в Китаї повною мірою відчувають його торгівельні партнери в Азії, для яких китайський ринок стає все важливішим. Необхідна держава і для захисту внутрішнього ринку від чужих монополій, і для створення власних великих кампаній. Без цього не можна добитися реального рівноправ'я у світі глобальної конкуренції [19].

Висновки. Вивчення Вашингтонського і Пекінського консенсусу як економічних моделей, що визначають характер трансформації суспільства, дає підстави для таких висновків. Якщо Вашингтонський консенсус постає засобом, з допомогою якого світова олігархія, спираючись на провідні держави світу, міжнародні фінансові інституції та ТНК, встановлює контроль над ресурсами країн сучасного світу, то Пекінський консенсус є засобом модернізації країни, в якому провідну роль відіграє сильна держава, що забезпечує оптимізацію процесу залучення внутрішніх і зовнішніх ресурсів для розвитку країни в умовах глобалізації світової економіки. Якщо країни, які прийняли Вашингтонський консенсус, потрапляють у фінансово-боргову залежність від світової олігархії, перетворюються на об'єкт експлуатації, позбавляються ресурсів, що їм необхідні для власної технологічної модернізації, стають жертвами економічних убивць і, фактично, є приреченими на деградацію та зубожіння, то модель Пекінського консенсусу дає країнам можливість, різко обмеживши втручання світової олігархії у свої справи, використовувати всі національні ресурси на потреби економічної, технологічної та соціальної модернізації суспільства, утвердження своєї держави як впливового суб'єкта міжнародних відносин.

Перспективи подальшого дослідження обраної проблеми вбачаються у вивченні впливу моделей цих консенсусів на зміни в житті конкретних країн.

Список посилань

1. Арапов А.В. Современные модели экономического развития // Агентство по инновациям и развитию. – 19.06.2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.innoros.ru/publications/articles/13/sovremennye-modeli-ekonomicheskogo-razvitiya>
2. Вашингтонский консенсус: причины появления. – Режим доступу: http://studme.org/159502107893/ekonomika/vashingtonskiy_konsensus_prichiny_poyavleniya
3. Воронкова В.Г. Філософія економіки: монографія / В.Г. Воронкова, А.М. Ткаченко. – Запоріж. держ. інж. акад. – Запоріжжя: ЗДІА, 2011. – 280 с.
4. Гильбо Е.В. Постиндустриальный переход и мировая война. Лекции по введению в социологию и геополитику современности / Е.В. Гильбо. – Изд-во Тенерифе, 2013. – 119 с.
5. Гражданкин А. Белая книга России / Сергей Кара-Мурза, Александр Гражданкин. – М.: Либроком, Москва, 2013. – 93 с.

6. Егишянц С.А. Тупики глобализации: Торжество прогресса или игры сатанистов / Сергей Альбертович Егишянц. – М.: «Вече». – 2008. – Режим доступа: <http://www.e-reading.club/book.php?book=89452>
7. Збітнев Ю.І. Біла книга України або Вашингтонський консенсус в дії. Наслідки економічних реформ 1991-2001 років / Ю.І. Збітнев, М.І. Сенченко. – К.: ВД «Княгиня Ольга», 2003. – 250 с.
8. Зиновьев А. Несостоявшийся проект: Распутье. Русская трагедия: [сб.] / Александр Зиновьев. – М.: АСТ: АСТ МОСКВА, 2009. – 542 с.
9. Игры экономических убийц / Под ред. Стивена Хайата. – М.: «Претекст», 2007. – 592 с.
10. Маслов О.Ю. Конкуренция глобальных Проектов: «Вашингтонский консенсус» vs «Пекинский консенсус» // Ежедневное независимое аналитическое обозрение. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.polit.nnov.ru/2009/01/06/gistpewashproj2/>
11. Мямлин К. «Вашингтонский консенсус» против «пекинского консенсуса» / Око планеты. – 19.02.2010. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://oko-planet.su/politik/politikmir/31695-vashingtonskij-konsensus-protiv-pekinskogo.html>
12. Павловський М.А. Стратегія розвитку суспільства: Україна і світ (економіка, політологія, соціологія). – К.: Техніка, 2001. – 312 с.
13. Пахомов Ю. МВФ: урок для Украины / Ю. Пахомов // Економічний часопис – XXI. – 2003. – № 1. – С. 3-8.
14. Пекинский консенсус. Аналитика // Энергетическая политика. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://neftegaz.ru/analysis/view/7781>
15. Пекинский консенсус как согласие наций. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.intelros.ru/pdf/Rus_Jornal/49/10.pdf
16. Перкинс Д. Исповедь экономического убийцы. – М.: ООО «Претекст», 2005. – 290 с.
17. Пирожков С.І. Соціальний прогрес і проблеми безпеки / Сергій Іванович Пирожков // Стратегічна панорама. – 2004. – № 4. – С. 3-9.
18. Платонов О.А. Русская экономика без глобализма / Олег Анатольевич Платонов. – М.: Алгоритм, 2006. – 800 с.
19. Салицкий А. Пекинский консенсус или смена вех в мировой экономике // Промышленные ведомости. – 2007. – № 7. – Режим доступа: <http://www.promved.ru/articles/article.phtml?id=1216&nomer=44>
20. Сенченко М.І. «Доларовий лохотрон» чи Фінансове поневолення світу / М.І. Сенченко. – К.: ФОП Стебеляк, 2014. – 376 с.
21. Стігліц Дж. Глобалізація та її тягар: Пер. з англ. – К.: Вид дім «КМ Академія», 2003. – 252 с.
22. Украина: социально-экономическая характеристика / Кушнир И.В. Мировая экономика в таблицах и графиках. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://fan-5.ru/na5/ukraine.php#1>
23. Шнипко О.С. Економічна влада в системі соціальних координат / Олександр Сергійович Шнипко. – К.: ПАТ «ВІПОЛ», 2012. – 403 с.
24. Шнипко О. Інноваційний дефолт України: економіко-технологічний контекст: Монографія / О.С.Шнипко. – К.: Генеза, 2009. – 248 с.

References

1. Arapov A.V. Sovremennyye modeli ekonomicheskogo razvitiya // Agentstvo po innovatsiyam i razvitiyu. – 19.06.2013. – [Elektronnyiy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.innoros.ru/publications/articles/13/sovremennye-modeli-ekonomicheskogo-razvitiya>, (rus).
2. Vashingtonskiy konsensus: prichinyi poyavleniya. – Rezhim dostupa: http://studme.org/159502107893/ekonomika/vashingtonskiy_konsensus_prichiny_poyavleniya, (rus).
3. Voronkova V.H. Filosofiya ekonomiky: monohrafiya / V.H. Voronkova, A.M. Tkachenko. – Zaporiz. derzh. inzh. akad. – Zaporizhzhya: ZDIA, 2011. – 280 s., (ukr).
4. Gilbo E.V. Postindustrialnyiy perehod i mirovaya voyna. Lektsii po vvedeniyu v sotsiologiyu i geopolitiku sovremennosti / E.V. Gilbo. – Izd-vo Tenerife, 2013. – 119 s., (rus).
5. Grazhdankin A. Belaya kniga Rossii / Sergey Kara-Murza, Aleksandr Grazhdankin. – M.: Librokom, Moskva, 2013. – 93 s., (rus).
6. Egishyants S.A. Tupyki globalizatsii: Torzhestvo progressa ili igryi satanistov / Sergey Albertovich Egishyants. – M.: «Veche». – 2008. – [Elektronnyiy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.e-reading.club/book.php?book=89452>, (rus).

7. Zbitnyev Yu.I. Bila knyha Ukrayiny abo Vashinhonts'kyy konsensus v diyi. Naslidky ekonomichnykh reform 1991-2001 rokiv / Yu.I. Zbitnyev, M.I. Senchenko. – K.: VD «Knyahynya Ol'ha», 2003. – 250 s., (ukr).
8. Zinovev A. Nesostoyavshiyasya proekt: Raspute. Russkaya tragediya: [sb.] / Aleksandr Zinovev. – M.: AST: AST MOSKVA, 2009. – 542 s., (rus).
9. Igryi ekonomicheskikh ubiyts / Pod red. Stivena Hayata. – M.: «Pretekst», 2007. – 592 s., (rus).
10. Maslov O.Yu. Konkurentsiya globalnykh Proektov: «Vashingtonskiy konsensus» vs «Pekinskyy konsensus» // Ezhenedelnoe nezavisimoe analiticheskoe obozrenie. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.polit.nnov.ru/2009/01/06/gistpewashproj2/>, (rus).
11. Myamlin K. «Vashingtonskiy konsensus» protiv «pekinskogo konsensusa» / Oko planetyi. – 19.02.2010. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://oko-planet.su/politik/politkimir/31695-vashingtonskij-konsensus-protiv-pekinskogo.html>, (rus).
12. Pavlovs'kyi M.A. Stratehiya rozvytku suspil'stva: Ukrayina i svit (ekonomika, politolohiya, sotsiolohiya). – K.: Tekhnika, 2001. – 312 s., (ukr).
13. Pahomov Yu. MVF: urok dlya Ukrainy / Yu. Pahomov // EkonomIchnyy chasopis – HHI. – 2003. – № 1. – S. 3-8, (rus).
14. Pekinskyy konsensus. Analitika // Energeticheskaya politika. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://neftegaz.ru/analysis/view/7781>, (rus).
15. Pekinskyy konsensus kak soglasie natsiy. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: http://www.intelros.ru/pdf/Rus_Jornal/49/10.pdf, (rus).
16. Perkins D. Ispoved ekonomicheskogo ubiytsyi. – M.: OOO «Pretekst», 2005. – 290 s., (rus).
17. PyrozHKov S.I. Sotsial'nyy prohres i problemy bezpeky / Serhiy Ivanovych PyrozHKov // Stratehichna panorama. – 2004. – № 4. – S. 3-9, (ukr).
18. Platonov O.A. Russkaya ekonomika bez globalizma / Oleg Anatolevich Platonov. – M.: Algoritm, 2006. – 800 s., (rus).
19. Salitskiy A. Pekinskyy konsensus ili smena veh v mirovoy ekonomike // Promyishlennyye vedomosti. – 2007. – № 7., (rus).
20. Senchenko M.I. «Dolarovyy lokhotron» chy Finansove ponevolennya svitu / M.I. Senchenko. – K.: FOP Stebelyak, 2014. – 376 s., (ukr).
21. Stiglits Dzh. Hlobalizatsiya ta yiyi tyahar: Per. z anhl. – K.: Vyd dim «KM Akademiya», 2003. – 252 s., (ukr).
22. Ukraina: sotsialno-ekonomicheskaya charakteristika / Kushnir I.V. Mirovaya ekonomika v tablitsah i grafikah.
23. Shnytko O.S. Ekonomichna vlada v systemi sotsial'nykh koordynat / Oleksandr Serhiyovych Shnytko. – K.: PAT «VIPOL», 2012. – 403 s., (ukr).
24. Shnytko O. Innovatsiynny defolt Ukrayiny: ekonomiko-tekhnologichnyy kontekst: Monohrafiya / O.S.Shnytko. – K.: Heneza, 2009. – 248 s., (ukr).

СКВОРЕЦ В.А.

доктор философских наук, доцент,
заведующий кафедрой социологии

Запорожского национального университета (г. Запорожье, Украина)

e-mail: vskvoretz@yandex.ua

МОДЕЛИ ТРАНСФОРМАЦИИ ОБЩЕСТВА: ВАШИНГТОНСКИЙ И ПЕКИНСКИЙ КОНСЕНСУС

Аннотация

Сравнительный анализ раскрывает влияния моделей Вашингтонского и Пекинского консенсуса на изменения основ жизни народов современного мира. Страны, которые приняли Вашингтонский консенсус, попадают в финансово-долговую зависимость от мировой олигархии, превращаются в объект эксплуатации, лишаются ресурсов, которые необходимы им для технологической модернизации, становятся жертвами экономических убийц, обречены на деградацию и обнищание. Модель Пекинского консенсуса дает странам возможность ограничить вмешательство мировой олигархии в свои дела, использовать национальные ресурсы для потребностей экономической,

технологической и социальной модернизации общества, утверждать свое государство в качестве влиятельного субъекта международных отношений.

Ключевые слова: Вашингтонский консенсус, Пекинский консенсус, глобализация, ресурсы, мировая олигархия, национальная олигархия, национальные интересы, финансово-долговая зависимость, модернизация, модель трансформации общества.

SKVORETS V.

Honored Doctor of Philosophy, Associate Professor,
Head of Sociology Department,
Zaporizhzhya National University (Zaporizhzhya, Ukraine)
e-mail: vskvorets@yandex.ua

MODELS OF SOCIETY TRANSFORMATION: WASHINGTON AND BEIJING CONSENSUS

Summary

The article contains a comparative analysis of the impact of Washington and Beijing Consensus on the changes of the peoples' lifestyle in the modern world.

Washington Consensus was established as a plan for certain Latin American countries in a difficult socio-economic situation. The plan aimed to achieve stabilization and stability in these countries to ensure their debt repayment to American banks. This plan intended to implement the IMF program on structural transformation of economy in these countries. In the period from 1965 to 1995, the IMF expected to "save" 89 countries, however, 48 countries still remain in the same situation as before receiving credit tranches, and 32 countries have become poorer.

The Washington Consensus mechanism is a system of interactions between debtor countries and international creditor institutions. The latter totally support and act in the best interest of the USA and western countries, being connected with them through transnational corporations. This mechanism is directly related both to the process of globalization and the structures that carry it. Among them one should mention: The Council on Foreign Relations, Bilderberg Club, Trilateral Commission (conventionally termed as the legislative branch of the world "proto-government"), the International Monetary Fund and the World Bank (representing the executive power or the prototype of global treasury). These structures form the new world order, which ignores the national interests of debtor countries.

In essence the Washington Consensus represents the power of global oligarchy, which establishes control over the world resources with the help of leading countries, international financial institutions and transnational corporations. So, on accepting conditions of the Washington Consensus the states receive such a model of political and socio-economic system when the national oligarchy is subordinated to the global oligarchy.

Countries that have accepted the Washington Consensus model of society transformation will have to deal with certain consequences. Firstly, they fall into debt bondage, lose their national sovereignty, turn into objects of external control. Secondly, transnational corporations take their advantage by pumping energy and raw materials from them to the countries of the "golden billion". Thirdly, they are deprived of the resources necessary for their own technological modernization. Fourthly, these countries become targets of economic hitmen. Fifthly, these countries tend to be doomed to degradation and impoverishment.

The main prerequisites for the Beijing Consensus were successful economic reforms in China and disappointment caused by the Washington Consensus effects. The Beijing Consensus appears as an alternative to the Washington Consensus. If Washington Consensus "was advantageous only for bankers", the Beijing Consensus serves the interests of average people, aiming to ensure economic growth while maintaining independence. The Chinese model is a universal answer to the challenges of the present time.

In essence, the Beijing Consensus is an instrument for modernizing a country, embodied in the Chinese economic model. It has the following characteristics: 1) the state plays a leading role in the formation and regulation of its market relations; 2) protection and development of national production, the introduction of technological innovations; 3) relying on the own strength, science and socio-cultural resources; 4) economic and social progress are essential; 5) socio-economic and technological changes reinforce the social body of the country.

The study of Washington and Beijing Consensus as economic models, specifying the nature of society transformation, allows to draw the following conclusions. While the Washington Consensus represents the power of global oligarchy, which establishes control over the world resources with the help of leading countries, international financial institutions and transnational corporations. The Beijing Consensus

encourages the modernization – when the leading role is played by a strong state, thus providing the process of optimization to attract internal and external resources for the country's development in the age of economic globalization. If the countries that have accepted the Washington Consensus model of society transformation fall into debt bondage, turn into objects of external control, are deprived of the resources necessary for their own technological modernization, become targets of economic hitmen, and are doomed to degradation and poverty; the Beijing Consensus model through setting strict limits to the interference of world oligarchy enables countries to use all national resources for economic, technological and social modernization of society, to establish the state as an important subject in international relations.

Keywords: Washington Consensus, Beijing Consensus, globalization, resources, global oligarchy, national oligarchy, national interests, debt bondage, modernization, transformation model of society.

УДК : 37 : 37.013.77 : 316.74

ПОДМАЗИН С.И.

доктор философских наук, доцент, заведующий областным научно-методическим Центром психологии и социологии образования Запорожского областного института последипломного педагогического образования (г. Запорожье, Украина)
e-mail: anelina65@mail.ru

ФИЛОСОФСКО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СТАНОВЛЕНИЯ ЛИЧНОСТНОГО ПОДХОДА В ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация

Статья посвящена анализу эволюции философского понимания личности в контексте проблем современного образования.

В философии до сих пор доминирует атрибутивный подход к понятию личности. Все философские направления и школы, делая шаг, приближающий нас к пониманию сущего, выстраивали определенные мировоззренческие системы, в которые «встраивали» человека, личность. Личность рассматривалась как «необходимый элемент» системы, векторно направленной к Богу, Абсолюту, идеальному духу, всеединству, необходимости, свободе и другому, всему тому, что отражало дух времени.

До тех пор, пока речь идет о функциональных аспектах бытия человека, его сущность обнаруживается мыслителями в нем самом, он мыслится целью и ценностью для себя, субъектом своей жизни и деятельности. В случае если предмет исследования смещается на генезис, историю развития личности вообще и на онтогенез – историю развития конкретной личности, то этими же мыслителями субъектность личности начинает существенно трансформироваться в свою противоположность, личность низводится до объекта, который должен логически «встроиться» в ту или иную объяснительную систему.

Значительный вклад в понимание человека как самоценности сыграли экзистенциализм и персонализм. Именно на их идеях и основывается современная теория и практика личностно-ориентированного образования

Ключевые слова: человек, личность, субъектность, образование, экзистенциализм, персонализм.

Проблема человека всегда занимала центральное место в философии. Сократовское обращение к человеку «Познай себя» многократно повторяли философы всех времен. Так, И. Кант полагал что, цель философия сводится к поиску ответа на вопрос: «Что такое человек?». Довольно давно стало понятно, что ответ на данный вопрос невозможен без определения того, что представляет собой человек как единичный, уникальный микрокосм – конкретный человек, человек как личность.

В философии, начиная с ее зарождения как особой формы общественного сознания происходило как «восхождение к личности». Категорию гуманизма наиболее всеобъемлюще, по нашему мнению, определяет уже знакомое нам выражение И. Канта: «...в ряду целей человек (а с ним и всякое разумное существо) есть цель сама по себе, т.е. никогда никем (даже Богом) не может быть использована как средство, не будучи при этом и целью, что, следовательно, само человечество в